

Beogradskom operacijom završena je transformacija naše partizanske vojske u modernu oružanu silu sposobnu za izvođenje frontalnih dejstava

Shvatio sam da ova rasprava treba da doprinese ne samo vjernijoj vojnoj interpretaciji beogradske operacije već da tu operaciju gledamo u njenom unutrašnjem i međunarodnom vojno-političkom kontekstu, posebno u kontekstu vojno-političkog položaja narodno-oslobodilačkog pokreta i KPJ u tom vremenu; da je posmatramo kroz prizmu političke strategije KPJ, Vrhovnog štaba NOVJ i druga Tita. Takođe, treba da sagledamo njeno mjesto i značaj u jednom burnom vremenu i u politički vrlo osjetljivom i važnom prostoru za politiku NOP-a, čiji je širi cilj bio oslobođenje Srbije i socijalističke Jugoslavije.

Stoga želim da ukratko apostrofiram samo neka veoma složena politička pitanja tadašnjeg našeg međunarodnog položaja i unutrašnje situacije, koja su, mislim, od bitnog značaja za integralno sagledavanje i prikazivanje beogradske operacije.

Neosporno je da operacije u Srbiji, u drugoj polovini 1944. godine, i beogradska operacija čine jedinstvenu operativno-strategijsku cjelinu, ciklus koncentričnih operacija izvedenih u jednom politički izuzetno složenom vremenu ne samo u tadašnjoj našoj društvenoj sredini već i u internacionalnim razmjerama. U političkom središtu velike trojke antifašističke koalicije stalno su bila aktuelna pitanja političke organizacije poslijeratne Evrope i svijeta, odnosno pitanje vojno-političkog mjesta i utjecaja svakog od njih ponaosob u toj po-

slijeratnoj Evropi i svijetu. Približavanjem kraja drugog svjetskog rata, a njegov kraj je u drugoj polovini 1944. godine bio već vidan, ta pitanja su se još više politički zaoštravala, odnosno aktuelizirala. Sudbina Jugoslavije poslije rata bila je stalan predmet razgovora i rasprava na svim sastancima antifašističke koalicije. Devetog avgusta 1944. godine, kada je i počela bitka za oslobođenje Srbije, u Moskvi su se sastali Staljin, Čerčil i Hariman razmatrajući posebno pitanja budućnosti Poljske, Jugoslavije, Rumunije, Bugarske, Mađarske i Grčke. Dakle, u prvom planu bile su političke pozicije pobjedničkih sila na balkanskom prostoru.

Poznato je da se u to vrijeme u zapadnim krugovima antifašističke koalicije tvrdilo i isticalo da Srbija kao dio Jugoslavije nije politički sljedbenik partizanskog oslobodilačkog rata, politike Komunističke partije Jugoslavije i Tita, budući da su se u njoj nalazile jake snage kontrarevolucije pod komandom Draže Mihailovića. Iako je bio postignut politički sporazum između Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i Šubašića, kao predsjednika jugoslovenske kraljevske vlade u Londonu, politički događaji su se na našem prostoru, posebno na našim granicama, dramatično razvijali u periodu avgust — novembar 1944. godine. Posmatrani spolja, ti događaji izgledali su kao da teku u pravcu interesa nove Jugoslavije bez nekih većih problema, ali iza zavjese, iza sporazuma Tito-Šubašić, tekle su intenzivne političke, propagandne i druge aktivnosti protiv narodno-oslobodilačkog pokreta. Britanske snage i Crvena armija išle su prema našim granicama, a britansko-sovjetski antagonizam na balkanskom prostoru, ako nije bio veći, nije bio ni manji od njemačko-italijanskog. Njemačko povlačenje iz Grčke sistematski je pratila i slijedila britanska vojska, a s njom i grčka politička reakcija. Britansku armiju u Italiji pratila je jugoslovenska politička reakcija koja je stvarala na tlu Italije razne srpske i balkanske političke klubove za odbranu Draže Mihailovića. Čerčil je vršio snažan pritisak da se nađe rješenje u kome bi se Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije potisnuo iz političke borbe za buduću Jugoslaviju, za račun jedne jedinstvene vlade sa Šubašićem na čelu. Britanci su vršili pritisak da se iskrecaju u Istri motivirajući to vojnim, operativnim razlozima. Vršila se i jaka propaganda da će se iskreći na Jadranu i u Albaniji. Vlada SAD je u avgustu 1944. poslala Draži Mihailoviću svoju vojnu delegaciju koja je stigla u Srbiju noću 27/28. avgusta 1944. godine, dakle, u vrijeme sporazuma Tito-Šubašić. Mihailović i Nedić su proglasili opću mobilizaciju u Srbiji za popunu svojih formacija, koncentrišući glavne snage na prostore Šumadije i jugoistočne Srbije. S obzirom na njemačko i bugarsko prisustvo u Srbiji, ova akcija

Nedića i Mihailovića dobivala je na svojoj težini. Nijemci su se držali grčevito Srbije, a njihovo zadržavanje u Makedoniji i južnoj Srbiji, uprkos velikoj strateškoj krizi njemačkog položaja, nosila je u sebi razne mogućnosti iznenađenja i opasnosti za narodnooslobodilački pokret. Nikad se ne smije smetnuti s uma da je Srbija tada, a i ranije, bila za sile Osovine veza između centralne Evrope i balkansko-mediteranskog ratišta, kao i strateška pozadina i oslonac tog ratišta. Drama Srbije u dva posljednja svjetska rata rezultirala je i iz takvog njenog strateškog položaja. To strateško mjesto Srbije na balkansko-mediteranskom prostoru privlačilo je poput magneta i Veliku Britaniju. Naše oči su stalno morale biti širom otvorene prema jugu zemlje — južnoj Srbiji i Makedoniji i morali smo budno da pratimo događaje na grčko-mediteranskom prostoru.

Kao što je poznato, bitka za Srbiju uključujući i beogradsku operaciju, bila je dugo i brižljivo pripremana, u političkom, vojnom i vremenskom pogledu. Riječi vremenski i politički naglašavam. Primjer 28. slavonske divizije, u kojoj sam imao čast da budem vojnik, primjer je velikog osjećanja za političko vrijeme, da se vojni udar vrši kad se steknu svi najpovoljniji politički uslovi za njega. Zato smo i uspjeli da se u kratkom vremenu postavimo u svim strateškim prostorima Srbije i Makedonije i da uz pomoć naroda tu zauzmemo jake političke pozicije — u Šumadiji i zapadnoj Srbiji, u istočnoj i južnoj Srbiji i u Makedoniji; da likvidiramo četnički pokret Draže Mihailovića, njegovu posljednju vojnu snagu ujedinjenu s Nedićem, a time da likvidiramo i najjači mogući strani politički i vojni oslonac u zemlji. Istovremeno je i narodnooslobodilački pokret u Makedoniji postao politički i vojni subjekt i Narodnooslobodilačka vojska Makedonije je izašla na južne i istočne granice Jugoslavije. Tako se dogodilo da je naša vojska u Srbiji i Makedoniji izašla na svoje granice u susret Crvenoj armiji kao politička i vojna snaga bez premca u zemlji.

Mislim da na ovom skupu treba istaći i to da je vrijeme bitke za Srbiju, uključujući i beogradsku operaciju kao njen završni čin, period jednog kvalitativnog organizaciono-taktičkog prestrojavanja naše partizanske vojske. Drugim riječima, to je period završavanja transformacije naše narodne partizanske vojske u modernu vojsku, sposobnu za operativno-taktička dejstva u uslovima frontalnog ratovanja, za dejstva svojstvena dejstvima velikih armija u drugom svjetskom ratu. Iz tog ugla treba vidjeti i sve naše slabosti koje su bile neminovne, jer su bile logičan izraz načina stvaranja i razvoja narodne vojske koja je mukotrpno živjela i ratovala u posebnim uslo-

vima i koja se pokazala sposobnom da u kratkom vremenu vrši svoju reorganizaciju i iziđe na pozornicu drugog svjetskog rata kao pobjednička vojna sila.

Što se tiče vojne strane beogradske operacije, želio bih da istaknem neke detalje za koje mislim da su vrijedni. To je uloga ojačane 17. brigade 28. slavonske divizije na Čukarici. Mislim da je u kriznoj fazi beogradske operacije ojačana 17. brigada 28. divizije, kada su se naše jake snage vratile prema Avali u susret Nijemcima koji su dolazili s juga, odigrala izuzetno značajnu ulogu. Čukarica je bila za Nijemce jak mostobran sa koga su nastojali da se probiju na Banovo brdo u susret njihovoj grupi koja je dolazila sa jugoistoka ka Beogradu. Ta brigada i odred vojnika artiljeraca i tenkista Crvene armije, koji su bili s nama, odigrali su veliku ulogu, jer su izdržali žestok napad Nijemaca. Borci 17. brigade i Crvene armije razbili su sve njemačke juriše, te stoga smatram da oni u beogradskoj operaciji imaju počasno mjesto među njenim junacima.